

Osmá přednáška.

Dornach. 13. prosince 1918.

Proměna instinktivních impulsu v impulsy vědomé.

Rudolf Steiner

Milí přátelé, poznali jste z různých pozorování, která jsme konali v poslední době o sociálních impulsích novější doby, přítomnosti a nejbližší budoucnosti, že se v různých jevech, které vyplývají z těchto impulsů napovrch, uplatňuje jedno jako základní tendence, která charakterizuje průběh zatím velmi zevně. Můžeme říci: Zajisté, vyskytují se nejrůznější jevy, jsou kladeny nejrůznější požadavky, objevují se sociální a antisociální světové názory. To nebo ono se koná na základě takových sociálních a antisociálních světových názorů. Chceme-li však z hlediska, které jsme nyní získali shrnout mnoho věcí do otázky: Na čem se vlastně zakládá, co se chce vypracovat na povrch lidských osudů a vývoje lidí? Tak budeme moci, jak řečeno, zatím ovšem zevně, charakterizovat věc takto: Člověk chce také mít sociální řád, chce dát společenskému soužití sociální strukturu, v jejímž rámci si může, přiměřeně naší době duše vědomé uvědomit co může ve své důstojnosti jako člověk, ve svém významu jako člověk, ve své síle jako člověk, co může jako člověk vědět. Chce se v tomto sociálním řádu najít jako člověk - impulsy, které byly dříve instinktivní, člověka vedly, aby činil to nebo ono. aby myslel, cítil to nebo ono. Tyto instinktivní impulsy se chtějí proměnit v impulsy vědomé. Tyto vědomé impulsy v době duše vědomé, která počala v 15. století a bude trvat až do třetího tisíciletí, tyto vědomé impulsy bude moci člověk jen tehdy správně uvést do svého života, když si bude v této době vždy více vědom toho, čím je jako člověk a co jako člověk zmůže v rámci sociální struktury, v níž žije společensky, státně nebo podobně.

Naznačil jsem již, že to, co přece může být ve smyslu této doby duše vědomé skutečně jasně do hloubky prohlédnuto jen duchovní vědou, že se to objevuje více nebo méně bouřlivě tu a tam, jednak v názorech, v myšlenkách lidí, jednak také v událostech, ve kterých člověk v přítomnosti žije. Je například velmi charakteristické, řekl bych otřesně charakteristické, vezmete-li to, co jsem nyní řekl o vůli postavit člověka do středu světového názoru, pak budete taková slova. jak je říká Trocký, pojímat jako něco otřesného. Trocký ve své řeči řekl: „Komunistická nauka nebo socialistická nauka si vytyčila jako jeden ze svých největších úkolů dosáhnout takového stavu na naší staré hříšné Zemi, že lidé přestanou na sebe střílet. Jeden z úkolů socialismu nebo komunismu je vytvořit takový řád, při kterém člověk bude poprvé hoden svého jména. Jsme zvyklí říkat, že slovo „člověk“ zní hrdě. Gorkij řekl: Člověk, to zní hrdě. Ale ve skutečnosti, když přehlédneme tato tři a půl roku krvavého vraždění, chtělo by se zvolat: Člověk, to zní hanebně.

V každém případě vidíte, jak se zde ozývá chaoticky také tato otázka: Jak si může člověk uvědomit svou lidskou bytost, svou lidskou hodnotu a svou lidskou sílu? Tato otázka je uvedena hned na počátku jako ústřední bod programové řeči. A tak se setkáte, když přihlédnete blíže, u mnohých lidí s tímž jevem. Tomuto jevu porozumíme jen tehdy - mám

na myslí nyní, jak to. co můžeme duchovní vědou jasněji poznat, nejasně straší v hlavách - tomuto strašení, tomuto jevu porozumíme jen tehdy, když obrátíme pozornost k mnohému, čeho jsme si dosud ještě málo všimli se zřetelem na sociální smýšlení 5. poatlantické doby.

Mnoho věcí se vlastně mění, a to jakýmsi skokem od té doby, kdy se tato 5. poatlantická doba připojuje v 15. století po Kristu ke čtvrté, která tehdy končila a která, jak víte, počala v 8. století před Kristem. Jenže lidé nepozorují, jak radikálně se vlastně změnila duševní konstituce civilizovaného lidstva při přechodu například ze 13.. 14. století do 15., 16. století. Uvedl jsem vám v oblasti umělecké, v oblasti myšlenky, v jiných oblastech různé jevy, ze kterých můžete poznat tuto změnu. Dnes obrátíme zřetel ještě k něčemu, co má docela zvláštní význam pro síly, vládnoucí v současnosti a v nejbližší budoucnosti.

Můžeme vlastně říci, že se vědomě pozoruje veřejný hospodářský život, veřejný národohospodářský život, jak se staví do sociální struktury, teprve od počátku 5. poatlantického období. Dříve se projevovalo to, o čem dnes lidé přemýšlejí, více či méně instinktivně. Vlastně vzniká teprve kolem 16. století vědomě otázka: Co je národohospodářský řád? Co je nejlepším národohospodářským řádem? Které zákony jsou základem národohospodářského řádu? A z těchto úvah se vyvíjejí potom impulsy socialistického světového názoru až dodnes. Dříve byly tyto věci uspořádávány více či méně instinktivně od člověka k člověku, od asociace k asociaci, od cechu k cechu, od korporace ke korporaci, nebo i také od království ke království.

Teprve od vzniku moderního státního útvaru, který se datuje také přibližně od 16. století, vidíme, že se o hospodářských otázkách přemýšlí.

Ale nesmíte, hlcíte-li na něco takového, pustit ze zřetele toto: Musíte si ujasnit, že pokud něco působí instinktivně, působí to s jakousi jistotou. Nazvete to „božským řádem“, nazvete to „přírodním řádem“, jak chcete, instinkty jsou něco, co působí ve vývoji lidstva s jakousi jistotou, kterou nelze otrást myšlenkami, respektive, která se myšlenkami neotrásá. A nejistota začíná teprve tehdy, když tytéž předměty, v jejichž oborech působila předtím jistota instinktů, jsou nyní pronikány lidským přemýšlením, lidským intelektem. A teprve znenáhla získává pak člověk možno říci, když prošel nejrůznějšími omyly, vědomě jistotu, kterou měl předtím pro jiné poměry instinktem.

Nesmíme proti tomu ovšem namítnout, vraťme se tedy raději k instinktu. Poměry se změnily a za změněných poměrů nebyl by již instinkt správný. Mimo to je lidstvo ve vývoji a přechází vzhledem k těmto věcem právě od instinktů k vědomému životu. Požadavek, že bychom se měli vrátit k instinktům, byl by asi stejně chytrý, jako kdyby se chtěl někdo, komu je 50 let. náhle rozhodnout, že se stane opět dvacetiletým.

Tu vidíme, jak tedy počíná koncem 15. století a v 16. století národohospodářské myšlení. Na jevy, které byly dříve v souvislosti lidstva prožívány instinktivně, se hledí vědomě.

Je zajímavé předvést si před duši alespoň některé z myšlenek, z představ, které si lidé utvořili o sociálním řádu. Tu vystoupili například nejdříve s jistými představami o hospodářském sociálním životě takzvaní merkantilisté. Jejich představy jsou vlastně docela závislé na představách právních, které se předtím utvořily ve veřejném životě, v právním a jiném směru a s těmito představami se snaží pochopit vývoj obchodu a rodícího se průmyslu. Ale podléhají také jiným vlivům, působí na ně to, že moderní, více absolutistická monarchie se svým doprovodem, úřednickým státem, dostala tenkrát své zvláštní ražení. Ty představy se

zakládají na tom, že následkem objevení Ameriky bylo dováženo mnoho vzácných kovů do Evropy, že na místo starého hospodářství nastoupilo hospodářství peněžní. Takové vlivy působily na představy národohospodářských učitelů, merkantilistů. Oč těmto lidem šlo, dle jejich představy, které si utvořili, je toto: představovat si veřejné hospodářství, veřejné sociální soužití dle vzoru starého hospodářství soukromého. A pro staré soukromé hospodaření měli lidé staré římské právní představy. Jak řečeno v těch se pokračovalo. Podle nich se lidé prostě snažili rozšířit zákony soukromého hospodářství do veřejného života.

Tyto představy měly zvláštní výsledek a není nezajímavé sledovat, k čemu lidé znenáhla obracejí ve svých myšlenkách hlavní zřetel. Tímto výsledkem bylo, že si merkantilisté řekli: Podstata národohospodářství, národní hospodářství spočívá v tom, aby bylo v národohospodářském území za zboží vyrobené průmyslem a uvedené do obchodu pokud možno mnoho protihodnot. Jinými slovy, lidem šlo o to vymyslet takovou sociální strukturu, kterou by přišlo pokud možno mnoho peněz do země, o kterou se právě jednalo, v penězích viděli blahobyt této země. A jak je možné povznést blahobyt této země, v níž se potom také blahobyt jednotlivce, jak se domnívali maximálně zvýší. Tím, že bude pokud možno dána této zemi taková vnitřní struktura, která způsobí, že bude v zemi obíhat mnoho peněz a bude také málo peněz odcházet z této země do jiných zemí, takže se v zemi soustředí co nejvíce peněz.

Proti tomuto názoru povstal jiný, který nazýváme názorem fyziokratickým. Tento názor vycházel z myšlenky, že blahobyt nezáleží vlastně na množství peněz zadrženém v jedné zemi, nýbrž v tom, kolik se dojde prací z půdy, kolik se získá hodnot využitím přírodních sil. Oběhem hodnot v obchodě a nahromaděním peněz se dosahuje vlastně v podstatě jen něčeho zdánlivého. Blahobyt se tím skutečně nezvyšuje.

Vidíte zde vystupovat ve dvou po sobě následujících názorech o národním hospodářství dvě docela různá hlediska. K tomu, prosím, obraťte svou pozornost. Neboť mohlo by se velmi snadno myslet, že je neobyčejně lehké, jen když jsme se tomu naučili, říci, na čem se blahobyt zakládá, který způsob národohospodářství je nejlepší. Když vidíte, že lidé, kteří o tom přemýšlejí, kteří činí přemýšlení o tom dokonce svým povoláním, že tito lidé přicházejí během doby k opačným názorům, pak již neřeknete, že je to tak docela snadné tvořit si myšlenky o těchto věcech.

Tím, že fyziokraté kladli největší důraz na výrobu statků zpracováním půdy, přírody vůbec, došli pak k důsledkům, že lidé musí být ponecháni sami sobě, aby byli hnáni volnou konkurencí k tomu vytěžit co možná mnoho z přírodního základu života. Kdežto merkantilisté hleděli více na zavádění cel, na uzavření země vůči zahraničí, aby nebyl odliv peněz příliš velký, a aby byl blahobyt lidu zvýšen zadržením peněz v zemi, dospěli fyziokraté názoru opačnému: že právě když se volně vyváží a dováží z jedné země do druhé, zvyšuje se síla využití půdy po celé zeměkouli a tím také blahobyt jednotlivé země.

Vidíte, jak vystupují hned na úsvitu vědomého přemýšlení o národohospodářských věcech myšlenky v nejrůznějších směrech opačné.

Můžeme pak sledovat dále, jak se rozmáhá v obom národohospodářském vlivný názor, který vlastně nesmírně silně ovládl zákonodárství, ale také myšlenky, které si národohospodáři o těchto věcech tvořili. Je to názor Adama Smitha, který si zvláště kladl otázku, jak vytvoříme

sociální strukturu, která je schopna vytvořit nejlepším způsobem blahobyť jednotlivce a blahobyť celku. Adam Smith přišel vlastně - chceme-li poukázat na jednu charakteristickou věc - k názoru, že úplné individuální vytvoření národohospodářství je nejlepší. On vycházel z toho, že statky, zboží, které jsou konečně obsahem národního hospodářství, které možno kupovat a prodávat, jsou vlastně výsledkem lidské práce. Možno říci, že jeho názor byl, že když něco koupíme, je to možné proto, že byla vykonána lidská práce.

Jsou tedy statky, zboží krystalizovanou lidskou prací. A on míní, že se právě vzhledem k tomuto základu národního hospodářství blahobyť nejlepší přivodí tím, že se lidem žádnými zákony nepřekáží volně vyrábět. Jednotlivec poslouží nejlépe právě tím, když nejlépe poslouží sobě. Adam Smith je asi toho názoru, že veškerému lidstvu posloužíme nejlépe, když nejlépe posloužíme sobě. Můžeme pak nejlépe věci odevzdávat a vykonáme pro lidstvo to nejlepší, když vykonáme to nejlepší pro sebe. Pro jednotlivce a pro lidstvo je nejlepší, když je národní hospodářství zařízeno individualistický, když nejsou zákonodárstvím zřizovány zvláštní překážky a podobně.

Nyní vidíte, milí přátelé, že celý směr, směr myšlení u takovýchto národohospodářských učitelů směřuje k tomu, jak nejlépe zařídit sociální strukturu? Ale nyní se vám přitom asi vynoří otázka, která by se vám mohla zdát nejdůležitější, kterou také fyziokraté nevidí v její zvláštnosti docela jasně. V národohospodářských systémech, o kterých jsem až dosud mluvil, přemýšlí se, jak by bylo nejlépe možno zavést národohospodářskou strukturu. Ale sledování těchto myšlenek, které se zde objevují, připomíná nás vždy znovu, že je tu také druhá otázka, co vlastně chce celé národní hospodářství, přece nechce jenom, alespoň nemůže chtít jenom rozdělovat to, co tu je, nýbrž musí také hledět na to, aby něco zde bylo, aby se hmotné statky skutečně vyráběly. Záleží také na tom, aby byly statky získávány ze země. Jaký je poměr člověka ke statkům získaným ze země? O tom vyslovil teprve Walthus vědomě myšlenky, a jeho myšlenky šly drahou, která může již v podstatě vzbudit do jisté míry pochybnosti. Tak docela neodůvodněné to není, co Walthus právě vynesl na světlo jako kardinální otázku a jako názor o této kardinální otázce. On praví: Podíváme-li se na přibývání obyvatelstva na Zemi - byl téhož názoru, jakého jsou mnozí moderní lidé, že obyvatelstvo na Zemi stále přibývá - podíváme-li se na vzrůst produkce potravin, produkce životních potřeb, dostaneme vzájemný poměr. A Walthus to vyjadřuje poněkud matematicky, když praví: potravin přibývá řadou aritmetickou, lidí přibývá řadou geometrickou. Mohu vše to snad objasnit několika čísly. Když předpokládáme, že potravin přibývá v poměru : 1, 2, 3, 4, 5, měli bychom geometrický poměr: 1,4, 9, 16, 25. Walthus míní jinými slovy, že mnohem rychleji přibývá obyvatelstva, než přibývá potravin. On je tedy názoru, že vývoj lidstva nemůže vůbec uniknout nebezpečí, že nastane boj o život a že tu bude konečně příliš mnoho lidí v poměru k přibývání potravin. On pohlíží tedy na národohospodářský vývoj lidstva z docela jiného hlediska, z hlediska souvislosti člověka se zemskými poměry. Walthus dospívá k tomu, nebo alespoň jeho přívrženci dospívají k tomu, že mnoho péče o chudé a podobně mluví vlastně proti vývoji, neboť tím se pěstuje přelidnění a to je vývoji lidstva škodlivé. On dochází dokonce k tomu, že říká, že ten, kdo je pro život slabý, má být nechán bez podpory, neboť jde o to, aby k životu neschopní byli vyhlazeni. On zkouší ještě jiné prostředky, o kterých zde nechci mluvit, chci to jenom naznačit: snaží se zejména doporučit systém dvou dětí, aby byla zadržena přírodní tendence k přelidnění. Války pokládá Walthus za něco, co se musí v lidském vývoji nutně objevovat, protože je zde právě přírodní tendence, že obyvatelstva přibývá daleko rychleji nežli potravin.

Vidíte, jak tu vstupuje do dějin velmi pesimistický názor o hospodářském vývoji lidstva. Nemůžeme říci, že by se byla v novější době věnovala této otázce velká péče, jak souvisí člověk s přírodním základem svého hospodářství? Není jasného vědomí, že by se mělo bádát tímto směrem, u lidí novější doby. Pak bylo jaksi stále poukazováno na sociální strukturu samu, na způsob, jak musí lidé rozdělovat to, co zde je, aby dosáhli co největšího blahobytu, nikoli na to, jak se dobude ze země co nejvíce, nýbrž otázka směřovala více k rozdělování.

V těchto myšlenkových pochodech vystupují různé věci, ke kterým je důležité přihlédnout, protože připravují sociální a socialistické smýšlení současnosti, která již vysokou měrou lidi uvedlo a ještě dále uvede do jakéhosi sociálního chaosu, u něhož se musí právě docela nutně hledat správné východisko. Jedno jsem již naznačil, že u Adama Smitha jasně vystupuje myšlenka, že to, co kupujeme jako statky, zboží, je nahromaděnou prací. A vyvíjí se jaksi něco, co odpovídá přírodní nutnosti, myšlenka, že na to, co tu je jako zboží, nemůžeme ani hledět jinak než jako na nahromaděnou práci. Tato myšlenka lidi tak ovládá, že je vlastně jednou ze základních hnacích sil proletářské- ho myšlení přítomné doby. Je potud základní hnací silou proletářského myšlení přítomné doby, že z těchto národohospodářských předpokladů, které jsem vám charakterizoval, vnikl do hlav moderního proletariátu ostrý pohled, že pracovní síla dělníka, který je nemajetný a může přinášet na trh jenom práci svých rukou, je vskutku při dnešním národohospodářském řádu, při dnešní sociální struktuře zbožím. Stejně jako kupujeme jiné věci, tak kupujeme pracovní sílu u proletářského dělníka.

Vůči otázce, čím jsem vlastně jako člověk?, cítí to moderní proletář jako něco, co ho nejvíce tíží a od čeho vycházejí instinktivně jeho požadavky. On nechce, aby nějaká jeho část byla prodávána, jemu to připadá, možno říci, jako by bylo možné prodat jeho dvě ruce, jeho dvě paže, právě tak, jako lze prodávat a kupovat jeho práci. To se jeví člověku těžko snesitelným, ať se to projevuje v jakékoli formě, ať je to myšlení marxistické nebo revolucionářské, nebo jak to chceme nazvat: základem je pocit: jiní lidé kupují a prodávají zboží, ale já musím prodávat svou pracovní sílu.

Omylem by byla námitka, milí přátelé, kdybychom snad chtěli říci, že také jiní lidé prodávají svou práci. To totiž není pravda. V naší dnešní sociální struktuře jenom proletářsky dělník prodává skutečně svou práci. Neboť ve chvíli, kdy nějak souvisíme s majetkovými poměry, přestáváme prodávat svou pracovní sílu. Tedy buržoa neprodává svou pracovní sílu, on kupuje a prodává zboží. On prodává snad výrobky své práce, ale to je něco jiného, než-li prodávat svou práci. O těchto věcech má právě moderní proletář velmi ostré pojmy, a kdo zná myšlení moderního proletáře, ten ví, že tento princip, že proletářská práce znamená prodávat svou pracovní sílu, je vlastním hnacím živlem v dnešním proletářském myšlení, od forem umírněných až po nejradikálnější. Kdo to nedovede z jevů vystihnout, ten právě nerozumí dnešní době a je smutné, že tak mnoho lidí dnešní době nerozumí. Tím právě přicházíme stále hlouběji a hlouběji do zmatků, že se lidé nesnaží své době porozumět. To je jedna věc.

A druhou věcí je, že v souvislosti s tím, co jsem charakterizoval, vytvořila se jaksi instinktivními vlivy, ale vlivy později přizpůsobenými, taková myšlenka jako je myšlenka o mzdovém zákoně. V tak radikální formě, v jaké existovala tato myšlenka dříve, ovšem již neexistuje v moderním proletářském myšlení, ale musíte přece znát formu, jak tato myšlenka existovala ještě například u Lassalla, abychom se orientovali v tom, co existuje jaksi jako residuum o této myšlence ještě stále v pro- letářské současnosti. Tuto myšlenku si jasně ustálil národohospodářský badatel Ricardo. myšlenku o takzvaném mzdovém, železném

mzdovém zákoně. A Lassalle ji zastával ještě v polovině minulého století s veškerou energií. Zněla by asi takto: Jaká dnes právě je sociální struktura s formou kapitálu, tak nemůže být ten, kdo musí proletářsky pracovat, nikdy za svou práci odměněn nad určité maximum. Mzda se musí pohybovat vždy v určité výši. Nemůže vystoupit nad tuto výši a nemůže klesnout pod tuto výši. Objektivní poměry samy způsobují nutnost, že se uplatňuje určitá sazba pracovní mzdy. Přes maximální nebo třeba minimální mzdu - v tomto případě je to lhostejné - nemůže se pohybovat hladina dělnické mzdy ani nahoru ani dolů, alespoň ne podstatně. A to z toho důvodu, jak myslí Ricardo. On praví: Předpokládejme, že nastane nějakými poměry například konjunkturou nebo nějak jinak v nějaké době zvláštní zvýšení mzdy. Co by se stalo? Proletáři by tedy dostali náhle vysoké mzdy. Jejich životní úroveň by se tím zvýšila, dosáhli by určitého blahobytu. Hledat proletářskou práci by bylo pak něčím, co více láká nežli při dřívější mzdě. Je tu větší nabídka proletářské práce, mimo to blahobytem dělníků přibýlo, atd., krátce, je tu větší nabídka. Následek toho bude, že se dělník snadněji dostane. Je tedy opět méně placen. Mzda tedy zase klesne na dřívější úroveň. Právě tím, že mzda stoupá, nastávají jevy, které způsobují opět její pokles. Předpokládejme, že z nějaké příčiny mzda klesne. Tu nastane zbídačení, následkem toho je menší nabídka. Dělníci umírají dříve, onemocní, mají méně dětí, proto se nabídky pracovních sil zmenší a tím se opět mzda zvýší. Ale může se jít jen tak daleko, jaká je železná úroveň.

Ovšem, milí přátelé, Ricardo a také ještě Lassalle uvažovali, když stanovili tento železný zákon pro určování mzdy v čistě národohospodářském procesu. Dnes a také již před dvěma desetiletími říkali již sami proletáři, když jim někdo citoval v dějinách národohospodářské nauky železný mzdový zákon, že to není správné, tu se Ricardo a Lassalle mýlili. Ale tato námitka vlastně není správná, neboť tito badatelé mohli mýlit jen to, že je-li sociální struktura ponechána sama sobě, pak se tento železný mzdový zákon uplatní. Ale aby se neuplatnil, byly zakládány dělnické asociace, byl brán na pomoc stát a jeho vliv. Následek toho je, že se stav mzdového zákona uměle zvyšuje. Co tedy převyšuje železnou úroveň mzdového zákona, je způsobeno zákonodárstvím nebo sdruženími apod. Proto není tato námitka správná. Vidíte, že záleží, na tom, jak myšlenku obrátím.

Nuže, chtěl jsem vám předvést jen tyto věci, které by se daly rozmnožit do nekonečna, abych vám ukázal, jak se v době vědomé znenáhla vytvářely myšlenky o národním hospodářství. Mínění byla vždy směrodatná v jednom nebo v druhém směru. Jedni vždy mínili, že blahobyt národa prospívá nejlépe, když se národní hospodářství zařídí individualistický, když se jednotlivci ponechá pokud možno svoboda. Druzí mínili, že tím budou slabší poškozeni, že slabší se musí podepřít tím, že přijde na pomoc stát nebo asociace.

Musel bych vám charakterizovat mnoho, kdybych vám chtěl charakterizovat všechno, co se během doby vyskytlo. V nejrůznějších oblastech Země civilizovaného světa vyskytly se takovéto národohospodářské představy. Všichni ti, které jsem vám charakterizoval a mnozí jiní směřovali v podstatě nejen k tomu, aby přemýšleli, jak se projevuje ve světě sociální struktura, jak se až do dneška vyvinula, ale směřovali také k tomu, jak se to má nejlépe s touto sociální strukturou udělat, aby lidé nemuseli žít v bídě, aby lidé měli blahobyt a podobně. Národohospodářská nauka měla u mnohých svých zpracovatelů přece tendenci národohospodářský život zlepšit. Utopistické povahy a takové povahy jako například francouzští socialisté: Saint Simon, Auguste Comte, Louis Blanc a jiní, mají tuto tendenci na zřeteli. Oni mají asi tuto myšlenku. Až dosud se vyvíjela společnost, protože byla ponechána sama sobě, více nebo méně tak, že se jevil velký rozdíl mezi chudými a bohatými, majetnými

a nuznými. To se musí změnit. Za tím účelem studovali zákony národního hospodářství a vymýšleli nejrůznější věci, aby tyto věci změnila a aby přivodila nějaká zlepšení. Mnozí přitom vycházeli ovšem z myšlenky, že by se dal, jak jsem již nedávno podotkl, zavést na Zemi ráj, jakýsi ráj.

Ale tyto myšlenky o sociální struktuře přijaly právě u moderního proletariátu zvláštní formu. A o důvodech, proč právě proletariát byl předurčen vytvořit takovéto názory, jsem zde již mluvil. Ale o jednom zvláštním hledisku chtěl bych učinit ještě doplňující poznámky. To, co Karel Marx vyslovil ve svých knihách, které psal společně s Bedřichem Engelsem, bylo ovšem v mnoha věcech změněno. Ale změny jsou právě menší nežli základní impulsy, které vlastně v těchto věcech jsou. A můžeme, protože tento výrok platí jen velmi modifikovaně všeobecně přece říci, že ve všech krajinách civilizované země od nejzazšího západu až do Ruska jsou proletáři ovládáni marxistickými impulsy, i když dnes již ne vysloveně marxistickými myšlenkovými obrysy. V moderním marxistickém proletářském myšlení jeví se myšlení o sociální struktuře docela zvláštním způsobem.

Myšlenky, které jsem vám teď rozvinul, které se tedy vyskytují také u buržoazních národohospodářů od počátku duše vědomé, tyto myšlenky jsou přijímány do myšlení socialistického. Ale jsou právě přeměňovány socialistickým myšlením, jak je proletář musí podle svého mínění nutně myslet ze stanoviska své proletářské kasty. Tu se objevuje ta zvláštnost, že tato myšlenka: V moderní kapitalistické sociální struktuře musí člověk jako proletář prodávat svou pracovní sílu - že se tato myšlenka, teoreticky dále rozvedena, stává hnacím motorem proletářského myšlení, že se vynořuje myšlenka: Jak zabránit tomu, že může být pracovní síla uváděna na trh a prodávána jako zboží? Do tohoto impulsu působí ovšem názor, který je také jasně formulován u Adama Smitha a který nacházíme také u jiných, že ve zboží, které kupujeme, máme co činit s nashromážděnou prací. Je to nesmírně plausibilní myšlenka, myšlenka, která se pak rozšiřuje v důsledek: Co se tu vůbec dá dělat? Koupím-li si kabát, je práce, kterou vynaložil krejčí nebo ten, kdo byl na tom účasten, že byl kabát zhotoven, v tomto kabátě. Je tu nahromaděná práce. Nedbá se tedy ani tak na otázku, zdali možno práci odloučit od zboží, nýbrž pokládá se za něco, řekl bych, nezvratného, za něco samozřejmého, že práce je nerozlučně spojena se zbožím. Hledá se tedy sociální struktura, která má pro dělníka co možná zneškodnit tuto nezvratnou skutečnost, že s produktem práce zůstává práce spojena. Takovýmto vlivem vznikl marxismus, vznikla víra, že jenom tím, že výrobní prostředky budou převedeny na celek, že tedy bude celek jaksi učiněn majitelem výrobních prostředků, veškerých strojů a pozemků a dopravních prostředků, že jenom tím je možno dosáhnout nějak spravedlivé mzdy. Vůbec ani nevznikla otázka, zdali je možno učinit zboží nezávislým na mzdě, nýbrž jak je možno zavést spravedlivou mzdu, když se musí asiomaticky, samozřejmě předpokládat, že práce vplývá do zboží? Taková je otázka a s ní souvisí všechno ostatní. S ní souvisí dokonce materialistické pojetí hospodářské nauky, materialistické pojetí dějin. To záleží v tom, jak jsem vám také již vyložil, že moderní proletář smýšlí: Všechno, co působí v lidské kultuře, všechny duchovní produkty, všechno myšlení, všechna politika, vůbec všechno, co se nezakládá na hospodářských pochodech, je jenom ideologie, nadstavba, která se zvedá na základě toho, co je hospodářsky získáno prací. Hospodářství je skutečnost. Způsob, jak je člověk postaven do hospodářské struktury, je skutečnost v lidském životě. Jaké má člověk potom myšlenky, vyplývá z jeho hospodářských souvislostí. Docela přísní marxisté jako například Franz Mehring, píše o Lessingovi tak - to je jen příklad - že zkoumají, jaký byl hospodářský život v

druhé polovině 18. století, jak se tu vyrábělo, jak se tu nakupovalo, jaký byl poměr živností k ostatnímu lidstvu, jak se následkem toho myslelo, jak vznikl Lessing. Tato zvláštní osobnost se svými duchovními činy, Lessing, je vysvětlována hospodářským životem druhé poloviny 18. století! Kautský nebo jiní lidé se snaží dokonce vysvětlit příchod křesťanství z tohoto hlediska. Zkoumají hospodářské poměry na počátku našeho letopočtu a zjišťují, že vládly určité výrobní poměry. To způsobilo, že se tehdy jistým způsobem rozvíjelo to, co nazývají jakýmsi komunistickým smýšlením, co pak bylo pokřtěno jménem Krista Ježíše. Skutečností je na počátku našeho letopočtu vpravdě jen hospodářský řád. Křesťanství je ideologií, nadstavbou, jakýmsi zrcadleným obrazem hospodářského řádu. Neexistuje nic jiného nežli hospodářský řád. Všechno ostatní se vznáší nad tím jako fata morgana, zrcadlený obraz, nic skutečného, nanejvýše něco, co - jak jsem charakterizoval v dřívějších přednáškách - působí zase nazpět na hospodářské poměry, ale v nepatrné míře, oklikou skrze lidské děje jiného druhu.

Tyto dvě věci působí dohromady. Rozhořčení nad tím, že člověk musí nechat zacházet s kusem sebe, se svou pracovní silou jako se zbožím, to působí dohromady s materialistickou představou dovedenou úplně do krajnosti, že hospodářský život je to jediné, co je skutečné.

Nepřiklonili se ovšem všichni lidé k tomuto názoru, ačkoli jsou miliony lidí, právě proletáři, více méně ovládaní těmito názory. Ale u druhých lidí stalo se v těchto věcech zvykem něco jiného. U druhých lidí není přece zvykem to, co je zvykem u proletářů. Když proletáři odpracují svých osm nebo deset nebo někdy i více hodin, sejdou se večer a mluví o těchto otázkách, dávají si o těchto otázkách přednášet. Také tu bývají ženské schůze. Starají se, každý jednotlivec, o formu sociálního řádu a přemýšlejí o něm svým způsobem, dávají si sdělovat výsledky těch, kdo o těchto věcech přemýšlejí, atd. Vědí o co jde, ovšem svým způsobem, ale vědí o co jde. Ve vrstvě nad nimi, kterou nazýváme buržoazií - budete to muset připustit - tomu tak není: ti po vykonané práci - to řekněme v uvozovkách - zaměstnávají se něčím jiným, proletariátem se zaměstnávají nanejvýše tak, že si to dávají hrát na jevišti, upraveno nějakým šosákem jako básníkem, a myslí pak, že již vykonali velmi mnoho. Ale myšlenky o hospodářském řádu, ty nechají myslet profesory na univerzitách. Ti jsou přeci k tomu ustanoveni, ti už to udělají, v autority se ovšem nevěří, ale přísahá se na to, co tito profesori na univerzitách o těchto věcech vymysleli, to musí být ovšem správné, neboť profesori jsou od státu placeni a vůbec jsou to lidé, kteří jsou zde k tomu účelu. Ale vidíte, že mezi těmito profesory se vytvořila znenáhla prazvláštní národohospodářská nauka. Když oni dnes píšou knihy - nazývají to „historickou školou“ pojednávají o merkantilistech, o fyziokratech, o Adamu Schithovi, o socialismu, o anarchismu, atd. atd., a svůj vlastní názor, to je ta „historická škola“. Oni se táží: Jakpak se má dospět k myšlence, jak se to má udělat? Tito lidé jsou v této věci skutečně bezradní. Oni se nezmohou na takovou činnost myšlení, která by vynutila představy, jak se to má udělat, aby byla vytvořena nějaká společenská struktura. Takový šosák jako třeba Lujo Brentano nebo jako Schneller, nebo jako Roscher, ti ani nepřijdou na to, aby uvedli myšlení v činnost, nýbrž míní, že se musí studovat jevy tak, jako to dělá také přírodovědec. Takový člověk nechá jevy probíhat a studuje je, studuje prostě dějinný vývoj lidstva, snad ještě dějinný vývoj představ lidí o hospodářství. Popisuje se, co tu je. Nanejvýš se to udělá tak, jak to udělal Lujo Brentano: Nechceme-li to studovat doma, jdeme do země reprezentativního hospodářství, do Anglie, zkoumáme tam, pak popisujeme, jaké jsou tam poměry zaměstnance a zaměstnavatele apod. Poznáváme, že jsou tam bohatí lidé, poznáváme, jak se získává úvěr, jak pracuje kapitál, že je tam bída, že jsou tam

nemajetní, že mnozí nemají co jíst, že nemají co jíst více nebo méně z těch nebo oněch okolností. Ale pak ti lidé řeknou, že věda nemá za úkol ukázat, jak se věci mají vyvíjet, ale že má poukázat na to, jak se vyvíjejí. Ale co se konečně stane z takovéto vědy, která se přece týká praktického života, když je vlastně jenom pozoruje, jak se věci vyvíjejí? Je to tak, jako když chci vyučit malíře a řeknu si? Snaž se především jít ke všem možným malířům a pozoruj, jak to jeden dělá dobře, druhý špatně atd., ale sám nedělej nic! V takovémto oboru se stává věc hned paradoxní, ale dá se to přirovnat k tomu druhému. Člověk by věru již vyletěl z kůže - odpusťte mi ten výraz - když skutečně pozoruje to, co se dnes - nemůžeme říci vykonalo - nýbrž co se prohloupí, když se přírodovědecká metoda chce pouštět do národohospodářství a podobných věcí. Z toho nemůže nic být, protože již předpoklady jsou v podstatě co nejpošetilejší. Nanejvýš se z této skupiny vytvoří takzvaní katedroví socialisté, kteří ze svých pozorování toho, co je, dospívají k úsudku, že se něco musí stát. A pak dělají zákony, které mají tomu nebo onomu odpomoci. A právě tato bezmocnost spolupůsobila, že nastala tato situace. A byla by to dnes zbabělost nepoukázat na to, že to, co si dnes v tomto oboru nechává předříkávat dnešní lidstvo - které prý nezbožňuje autority - s čím projevuje svou spokojenost, to je často vinné chaosem, do něhož jsme se dostali. Tyto věci jsou tak vážné, že je musíme brát také v jejich pravé podobě. Pak vzniká také, milí přátelé, otázka: Co působí ještě hlouběji v těchto věcech? Proč to všechno tak přišlo? Proč působí takové kolísavé představy v oboru pro lidstvo nejdůležitějším, jak jsem to vložil?

Pozorujme jednu takovou představu, jak je iluzorní, ale neobyčejně působivá, pozorujme třeba modifikovanou marxistickou představu, která je v podstatě představou dnešních profesorských hlav: skutečné je jenom hospodářství, skutečná je jenom hospodářská struktura. Vše ostatní je jenom ideologické, je jenom nadstavbou, fatamorgánou, která se na to navíjí. V podstatě nanejvýš něco zvláštního: naprostá nevíra ve vše, co může člověk vydat ze sebe duchovního ze všech představ, které se vyvinuly od počátku duše vědomé. Tu se uplatňuje to, že lidé jsou stále více puzeni k tomu, co je zevně známé, co je zevně smysly dosažitelné. Od ostatního lidé utíkají, to ostatní pomíjejí. A z tohoto utíkání, z tohoto pomíjení se vytvořily v naší době nejen sociální myšlenky, ale také citění a konečně sociální události, a budou se vyvíjet dále, nebude-li slyšeno volání po skutečně duchovně-vědeckém proniknutí této skutečnosti.

Na čem se to zakládá? Zakládá se to právě na tom. milí přátelé, že jsme vstoupili do období duše vědomé, že jsme v něm od 15. století, a že tento vývoj v období duše vědomé toto puzení člověka k procitnutí duše vědomé činí nutným, že se člověk stále víc a více blíží tomu bodu svého vývoje, kde vlastně - z kontra-instinktů - chce uprchnout. V podstatě bude záležet na tom. aby moderní člověk přemohl tento instinkt útěku, on chce utéci před tím, do čeho přeci jen vejít musí. Když jsem zde mluvil posledně, řekl jsem vám, že v různých národnostních oblastech na Západě, ve středních zemích, na Východě, je různý způsob, jak se člověk blíží k Strážci prahu, když vstupuje do duchovního světa. Přibližování se k prožití těch zážitků, jaké možno mít vědomě u Strážce prahu, ale jaké musí lidstvo více nebo méně instinktivně prožívat v období duše vědomé - puzení ke zkušenostem u Strážce prahu v jisté, třebaže v zevní formě, to je to, co působí jako impuls, jako instinkt, jako pud v moderních lidech a před čím utíkají. Oni se bojí dojít tam, kam by vlastně dojít měli.

To je velmi zákonité v moderním vývoji. Vezměte to, co jsem před chvílí uvedl jako vnější charakteristiku moderního úsilí. Člověk usiluje o to poznat co je jako člověk, jakou má hodnotu jako člověk, jakou má sílu, jaká je jeho důstojnost jako člověka. Člověk usiluje o to

vidět sebe jako člověka, dospět k obrazu své vlastní bytosti. Nemůžeme dospět k obrazu člověka, chceme-li se zastavit ve smyslovém světě. Neboť člověk se nevyčerpává ve smyslovém světě, člověk není jenom smyslovou bytostí. V obdobích instinktivního vývoje, kdy se neptáme po obraze člověka nebo po síle člověka, tu můžeme pominout skutečnost, že chceme-li člověka poznat, musíme vyjít ze smyslového světa do světa duchovního, že se musíme v našem období duše vědomé v nějaké formě aspoň intelektuálně seznámit s nadsmyslovým světem. Ale tu působí nevědomě totéž, co okultní žák musí přemoci vědomě. Zatím působí ještě nevědomě v našich současnicích a v lidech, jejichž sociální myšlenky jsem vám líčil, tento strach před neznámem, který nutno pozorovat. Strach, nedostatek odvahy, zbabělost to je to, čím je moderní lidstvo ovládáno. A když toto moderní lidstvo řekne, že hospodářství je onou věcí, která všechno způsobuje, tak vznikl tento názor tím, že se lidé bojí toho, co je neviditelné, co není hmatatelné. Tomu se lidé nechtějí přiblížit, to chtějí pominout, o tom si nalhávají, že je to ideologie, fatamorgana, protože se toho bojí. Moderní světový názor je, milí přátelé, způsoben strachem a bázni před věcmi, které jsem vám naznačil. Ať mnozí lidé, kteří se ukazují zevně v usilování tohoto moderního světového názoru sebezmužilejšími, ať jsou tito lidé na jedné straně sebeodvážnější, přece se duchovna, které jim musí přijít vstříc v nějaké formě, ve které chtějí poznat člověka, bojí, před ním zbaběle ustupují. Produkt strachu, produkt úzkosti to je to, co se objevuje v moderních sociálních světových názorech.

Z tohoto hlediska se musíme dívat na tyto věci. Neboť moderní člověk musí poznat tři věci, protože je přirozeně veden k těmto třem věcem, diferencovaně na Západě, ve Středu a na Východě, jak jsem vám to posledně naznačil. Ale člověk je přirozeně v nějaké formě veden k těmto třem věcem. I když jenom zasvěcenec vidí to, co je v těchto třech bodech, musí to znenáhla každý moderní člověk cítit, pociťovat, přijmout do svého intelektu, i když ne do své schopnosti zrání, chce-li proniknout hospodářskou strukturou. Za prvé musí moderní člověk dostat jasný pocit, nebo aspoň jasnou intelektuální představu o silách, které ve vesmíru jsou silami zániku, silami ničivými. Mezi silami, které rádi sledujeme - a člověk se klame proto, zeje sleduje jenom se sympatií, libostí - jsou právě síly budující. Člověk chce stále jenom stavět, stavět a stavět. Ale ve světě není jenom evoluce nebo budování, ale je tu také involuce neboli odbourávání. My sami neseme v sobě odbourávání. Naše vyvinutá nervová soustava, mozková soustava je ve stavu neustálého odbourávání. Odbourávání je ve světě. S těmito ničivými silami se musí člověk seznámit. Bez předsudku a nezaujatě si musí člověk říci: Právě na cestě, která se vyvíjí v období duše vědomé, kdy se má tato duše plně probudit, působí odbourávající síly nejsilně- ji-

Tyto odbourávající síly se někdy koncentrují a pak se vyvine něco takového jako v těchto posledních čtyřech a půl letech. Tu se ukazuje v lidstvu v koncentrovaném stavu něco, co také jinak existuje. Ale to nemusí zůstat neuvědomělé a instinktivní, právě v této době musí to přijít plně k vědomí. Ničivé síly, síly smrti, ochromující síly - od těch člověk rád odvrací svou tvář, ale tím se oslepuje a nenaučí se spolupracovat na vývoji, protože utíká před ničivými silami.

To druhé, s čím se musí člověk seznámit a před čím také prchá, to je, milí přátelé, to, že člověk v tomto věku intelektuálního vývoje, to je vývoje v období duše vědomé, musí bezpodmínečně dospět k tomu, aby hledal jaksi nové těžiště své bytosti. Instinktivní vývoj dával mu i v myšlenkách určité těžiště. Člověk se domnívá, že stojí pevně na svých názorech, na svých představách, které mu přicházejí prostřednictvím krve nebo původu a podobně. To

nemůže již nedále činit. Člověk se musí odpoutat od toho, na čem pevně stál, co se vytvořilo instinktivně. Člověk se musí jaksí postavit na okraj propasti, musí pod sebou cítit prázdnotu, propast, protože musí v sobě najít střed své bytosti. Toho se člověk leká, před tím má strach.

A třetí věc, milí přátelé, je to, že člověk musí poznat v plné síle impuls sobectví, egoismu, když se vyvíjí směrem do budoucnosti. Naše doba je způsobilá objasnit člověku, jak je sobeckou bytostí, pře- nechá-li se své přirozenosti. Nejprve musí být vyzkoumány všechny zdroje sobectví v lidské přirozenosti, aby sobectví bylo přemoženo. Láska vystoupí teprve jako protějšek sebelásky. Musíme překročit propast sebelásky, chceme-li poznat to, co je sociální, hřejivé teplo má pronikat sociální řád přítomné a budoucí doby, zvláště když to chceme poznat nejen v teorii, ale v plné praxi. Blížít se tomuto pocitu, který okultní žák jasně spatřuje u Strážce prahu při vstupu do duchovního světa to zase naplňuje lidi strachem, když se jim ujasňuje: Jinak nelze vstoupit do období, které nutně musí přinést sociální strukturu, než-li skrze lásku, která není sebeláskou, která je láskou k druhému člověku, zájmem o druhého člověka. To cítí lidé jako něco palčivého, jako něco, co je stravuje, co jakoby odnímalo lidem jejich vlastní bytost, protože jim to bere sebelásku, právo na sebelásku. A tak jako lidé utíkají před nadsmyslnem, jehož se bojí, protože je jim něčím neznámým, tak utíkají před láskou, protože je pro ně palčivým ohněm. A jako si lidé v době, v níž se musí připravovat spirituální impulsy, přímo zakrývají oči, zacpávají uši před pravdou nadsmyslů, když například v marxismu a v proletářsky svedeném dnešním myšlení poukazují na to, že se musíme opírat o to, co je hmatatelné, abychom právě byli odvráceni od nadsmyslů, jak sledují opak toho, co v této oblasti odpovídá skutečné tendenci vývoje lidstva, tak to činí také v oblasti lásky. Je to dokonce vyznačeno v tendenčních slovech. Lidé staví ideály, které jsou opakem toho, co vlastně spočívá ve vývoji lidstva a oč musíme usilovat.

Když byl vydán roku 1848 nej významnější projev moderního proletářského pojetí života, „Komunistický manifest“ Karla Marxe, byl tento „Komunistický manifest“ již vybaven slovy, která najdeme nyní skoro na každé socialistické knize a na každé socialistické brožuře jako motto: „Proletáři všech zemi, spojte se!“

Když máme jen trochu smyslu pro pochopení skutečnosti, musíme dospět k přesnému, ale zvláštnímu paradoxnímu úsudku o těchto slovech. Co znamená: „Proletáři všech zemi, spojte se!“? To znamená: Působte dohromady, působte společně, buďte bratry, buďte soudruhy! To je láska! Dejte mezi sebou působit lásce! Hlučně tu vystupuje tendence, ale jaká? „Proletáři, uvědomte si, že jste vyhoštěni z lidstva, nenávidíte druhé, kteří nejsou proletáři, ať je nenávisť impulsem vašeho spojení!“ Zvláštním způsobem spřežená láska a nenávisť, snaha o sjednocení z nenávisť, k opaku sjednocení! Jenže to nikdo nepozoruje, protože dnes jsou lidé daleko vzdáleni toho spojit svoje myšlenky se skutečností. Ale je to myšlenka strachu před láskou, které se sice jako struny dotknou, ale které se zároveň vyhýbají, protože se jí lekají, chvějí se před ní jako před šířajícím ohněm, když, právě zdůrazňují taková slova a činí je mottem sociálního hnutí.

Tak můžeme jen duchovní vědou dospět k tomu, abychom poznali, co je skutečné, co nám vysvětlí to, co působí v přítomnosti a co právě musíme poznat, když se chceme skutečně vědomě postavit do této současnosti. Není to tak jednoduché sledovat to, co dnes lidstvem proudí. Je k tomu třeba duchovní vědy. Toho se musí dbát. A jen ten stojí správně v tomto duchovně-vědeckém hnutí, kdo také tyto věci dovede brát dostatečně vážně.